
Pázmány Law Working Papers
2011/23

Balogh Judit: A történeti narratíva helye, szerepe a mai magyar alkotmányozásban

---

Pázmány Péter Katolikus Egyetem / Pázmány Péter Catholic University
Budapest

<http://www.plwp.jak.ppke.hu/>

Balogh Judit:¹ A történeti narratíva helye, szerepe a mai magyar alkotmányozásban²

I.

A jelenleg folyó alkotmányozást sokan, sokszor emlegették már úgy – persze különböző vonatkozásokban –, mint egyfajta „történelmi pillanatot”, „történelmi kényszert”, számtalanszor hangzott el különböző politikusoktól, hogy a „történelmi alkotmányhoz” kell ilyen és ilyen vonatkozásokban visszatérni. Az alkotmányozás első szakaszában, amikor az alapvető értékek kapcsán beszéltek szükségszerű változtatásokról, sokszor vetődött fel, hogy a Szent Koronának, sőt, a Szent Korona-tannak szerepelnie kell az új alkotmányban, hiszen az államiságunk, és a jogfolytonosság megtestesítője. Ugyanígy történelmi indokolással került elő a korábbi alkotmányozási szakaszban a második kamara felállításának ötlete is – hogy azután szép lassan, jelenkori kényszerítő körülmények és ésszerű indokok hiányában le is kerüljön a napirendről.

Megszólítatva érezhették magukat a jogtörténészek többször olyankor is, amikor az alkotmányozás körüli kommunikáció körében olyan, az alkotmánytörténetből ismert fogalmak kerültek be a közbeszédbe, mint „történeti alkotmány”, „alkotmányozó nemzetgyűlés”, „sarkalatos törvények”, stb. Ezeket az értő fülű szakember nem tekintheti másnak, mint egyfajta historizáló, a boldog emlékü (?) múltat a jelen alkotmányozás legitimálását szolgáló, vagy legalábbis ezt célzó eszközként felhasználni szándékozó retorikának. Kicsit úgy érezhették magukat a jog- ill. alkotmánytörténet művelői, mint a „bezzeg-gyerekek”, akikre mindig lehet mutogatni, mivel mindig letesznek valami jót az asztalra, csak szólni kell nekik, hogy valamihez példára van szükség. (Hasonló szerepben esetleg még a jogösszehasonlítás művelői érezhették magukat.)

Ezzel szemben én inkább úgy érzem magam e megszólítatások alkalmával, mint hajdan Ruzsoly József tanár úr, amikor a '80-as évek elszakadni vágyó, a nagy testvér mintáitól egyre inkább a saját gyökerekhez visszatérni szándékozó jogalkotás jogtörténeti botlásait javítgatta.³ Ő a '80-as évek elejétől a rendszerváltásig, majd az 1995-96-os alkotmányozási kísérletekig követte végig történeti szempontból az alkotmányos jogi normákat, és értékelt kritikusan a régi fogalmak sokszor öncélú, rendszerint átgondolatlan felújításait. „*Ha a törvényhozás egy korábbi elnevezést újít föl, tegye azt korhűen...*” – szólította fel a jogalkotót már 1983-ban, a tanácsrendszer reformja kapcsán, de hasonlóan élt a *ius murmurandi*val 1990-ben és '96-ban is. Máig érő alkotmánytörténelem című gyűjteményes kötetében pedig szép számmal találjuk az alkotmánytörténész alkotmányozási reflexióit. Ilyenek ma is lehetnek neki (is) pl. a második kamara alapjául felhívott érv (legyen, mert volt régen is) vagy az alkotmányozó nemzetgyűlés okán. (Ezekről később magam is mormogok majd.)

Ruzsoly József munkáiban számos esetben érvelt a történeti alkotmány mellett, nem tartotta egy újonnan készítendő alaptörvénnyel összeegyeztethetetlennek sem a történetiséget (akár tartalmi kontinuitást az 1949 előtti jogintézményekkel), sem a dicső szabadságküzdelmekre való hivatkozást, de még a Szent Korona vagy a kereszténység felemlítését sem. Talán megbocsátja nekem, egykori tanítványának, hogy a mai alkalommal nem fogok vele egyetérteni. Meggyőződésem ugyanis, hogy – bár alaptételét, amely szerint, ha a hatályos jog történeti elemekhez fordul, azt csakis pontosan teheti, magam is feltétlenül

¹ Egyetemi docens, tanszékvezető, Debreceni Egyetem ÁJK Alkotmányjogi Tanszék.

² A szöveg e változata az elhangzott előadás leírása, ezért tartalmilag nem, de stílusában lényegesen különbözik a nyomtatásra előkészítendő változattól.

³ Összegyűjtve in: Máig érő alkotmánytörténelem, Bába Kiadó, Szeged, 2002.

betartandó arany szabályként fogadom el – a jelenleg folyó alkotmányozás által célul tűzött történetiség egyrészt nem a valós jogalkotói szándék kifejezője, másrészt sok tekintetben értelmezhetetlen, és abban a mértékben, amennyi ebből a koncepcióban szerepel, tarthatatlan is.

Azt nem vitatom, hogy értékekre szükség van, s ezek közé tartozik nemzeti történelmünk is. Azt sem, hogy ezen értékeknek valamilyen módon az alkotmányban is helyük van. Annál inkább így van ez, hiszen be kell látnunk, hogy mára a jog, azon belül is a legmagasabb szintű jogi norma, az alkotmány maradt az egyetlen társadalomszabályozó eszköz, hiszen a vallás és az erkölcs szabályait – szomorú ezt mondani – sokan már nem tartják magukra nézve kötelezőnek. De ezzel együtt sem helyeselhető, ha az alkotmány szövegét túlterheljük történelmi utalásokkal, vagy azt oktatási-nevelési segédanyagnak használva történelmi kislexikonnak vagy morális értékek tárházának tekintjük. Egyikben éppúgy, mint a másokban, komoly, be nem látható veszélyek rejtőznek.

II.

Az alapkérdés ez: miért is vannak az alkotmányok? Jakab András egyik utóbbi tanulmányában három tételben szerepel ennek összefoglalása.⁴ Ezek a következők:

- 1) jelentsék a hatalom jogi önkorlátozását
- 2) szervezzék demokratikusan az államszervezet alapintézményeit (illetve rendeljék el azok demokratikus szerveződését)
- 3) legyenek közösségösszetartó szimbólumok.

A történelmi narratíva e három komponens közül leginkább az utóbbiban jelenik meg, bár – ha pl. a Szent Koronát vagy az e köré fejlődött Szent Korona-tant vesszük –, akár az első kategóriában is szerepe lehet.

Amennyiben az alkotmányok célja valóban az, hogy a politikai közösséget összetartó szimbólumként működjenek, akkor – mivel szimbólumról van szó – ennek a jellegnek az alkotmány preambulumban kell kidomborodnia. De vajon eleget tehet-e ennek a feladatnak egy olyan alkotmány, amely köztársasági államformát deklarál ugyan, mégis egy koronát tekint elsőszámú állami szimbólumának? E két vonatkozás pusztán közjogi szemlélettel ellentmondásos: nem lehet egy állam egyszerre monarchikus és köztársasági berendezkedésű. Ha ellenben az alkotmánytörténelmi dimenziót is tekintetbe vesszük, úgy lehet értelme, hogy egy valamikori királyság utódjaként ma köztársaság létezzen.

A kérdés csak az: valóban annyit fejez-e ki az alkotmány a monarchikus múlt felemlítésével, amennyit akar? Amennyit lehet?

Rögvest elveszíti ugyanis az alkotmány a maga integratív jellegét, ha a Magyar Királyságra való utalással a hajdani Szent Korona országaira, és azok népeire nem történelmi értelemben, hanem egyfajta – megítélésem szerint alapvetően téves és megengedhetetlen – historizáló szándékkal tekint (arra, hogy esetleg ennél többet is akar, nem is merünk gondolni, mert az valóban nemzetközi bonyodalmakat válthatna ki). Hamis látszatot kelt, indokolatlan, alaptalan érzelmeket, indulatokat vált ki. A magyar Királyság, mint állam nem lehet az alkotmány hivatkozási alapja, hiszen a Szent korona hajdani országainak népei ma már más-más államok szuverenitása alá tartoznak, a magyar állam joghatósága nem terjed, nem terjedhet ki rájuk. Ezért egy átgondolatlan hivatkozás az alkotmányban a Szent Korona országaira, azt is jelentheti, hogy az alkotmány elveszíti integrációs erejét, sőt, az összetartozás kifejezése helyett épp ellenkező hatást vált ki: megosztja a személyi hatálya alá tartozó népet, hiszen félreértésre adhat okot (és már itt is vagyunk annál a gondolatnál, hogy

---

⁴ Jakab András: Mire jó egy alkotmány? in: Kommentár 2010/6, 10-23. old.

az alkotmányozás azért – is – olyan nehéz, mert előre nem látható, ki nem számítható következményei lehetnek.⁵

Az alkotmány Szabályozási Elvei a preambulumban az alábbiakat rögzíti, hogy annak méltatnia kell „ezeréves történelmi múltunkat.” Az ezer éves magyar államiságot ma már minden komoly jogtörténész csak mint mítoszt tanítja, hiszen az az alkotmányos (helyesen: parlamentáris) magyar állam, amelynek hagyományaira az alkotmány visszanyúlhat, alig több, mint 160 éves: 1848-ra vezethető vissza. Ezer éves lehet a magyar állam (ám e tíz évszázad alatt is hosszú periódusokban küzdött önálló államiságáért, saját, önálló jogrendszeréért, önálló, független szerveiért), de nem az alkotmánya. Jogtörténeti tény ugyanis, hogy a polgári korban előszeretettel használt „ezeréves alkotmány”, azaz a „történeti alkotmány” ekként soha nem létezett: korszakonként más és más tartalmú volt, és formailag is különböző jogforrások (szokásjog, törvények, decretumok, stb.) adták össze. Utolsó változatára, az 1848-as áprilisi törvényekre alapoztak a kiegyezéskor, majd a „közjogi provizórium” fogalmát segítségül hívva a Horthy-korszakban is. Ha tehát az alkotmányozó „ezeréves történelmi múltunkat” kívánja méltatni, tegye ezt egyszerű utalással az államalapításra és Szent István királyra – akár azzal együtt, hogy az ő megkoronázása egyben az állam megalapítását is jelentette –, de bölcsen hallgasson az évszázadok során bekövetkezett változásokról. Ellenkező esetben nem tudja elkerülni egyrészt az önkényeskedés vádját, azaz azt, hogy a történelmi események közül önkényesen emel ki bizonyosakat, és mellőz másokat, másrészt azt, hogy történelemkönyvvé váljon, amely az alkotmánynak semmiképp nem lehet funkciója. (Óvva inteném a jogalkotót a horvát példa követésétől: a horvát alkotmány „történeti alapok” című fejezetében a VII. századtól létező, 1400 éves államiságról ír, és szándéka a minden korban meglevő (!) állami önállóság igazolása.)

A Szabályozási Elvek következő, a mai témánk szempontjából releváns kívánalma, hogy az új alkotmány méltassa „a kereszténység szerepét történelmünkben.” A kereszténység felvétele – amint ez (helyesen) szerepelt is a millenniumot megőrkítő emléktörvény preambulumban, mert megítélésem szerint valóban oda, egy emléktörvénybe tartozik, nem pedig az alkotmányba – a XI. században valóban a magyar állam fennmaradásának elengedhetetlen feltétele volt. Ez történelmi tény. Ez eredményezte azt is, hogy az ország a keresztény Európa részévé vált, integrálódott – és valóban több korszakban komoly súllyal tartották számon Európában.

A kereszténység mint történelmi érték megjelenítése mellett azonban nem felejthetjük el azt sem, hogy a kereszténység egyben vallás (helyesen: vallások) megjelölése is. Ilyen értelemben viszont igen óvatosan fogalmazásra van szükség. Egyrészt azért, mert alapvetőnek, fenntartandónak és megkerülhetetlennek tartva a szekularizált államot, állam és egyház szétválasztását, nem feledkezhetünk meg arról, hogy az állam nem köteleződik el egyetlen vallás vagy ideológia tanai mellett sem, nem azonosulhat egyetlen vallással sem. Másrészt pedig azért, mert nem minden, az alkotmány személyi hatálya alá tartozó polgár keresztény – főképp nem a kereszténységek az egyházszakadás óta csupán a nyugati kereszténységre korlátozódó, azaz római katolikus vallás követője. Ezért állítom, hogy csak egy nagyon pontos, nagyon óvatos fogalmazás lehet képes ezen útmutatónak megfelelően szolgálni az alkotmány integratív funkcióját.

A Szabályozási Elvekben lefektetett következő követelmény, hogy a preambulumban méltassa „történeti alkotmányunk értékeit és szerepét.” Köztudomású, hogy Magyarországnak 1949 előtt (eltekintve most a Tanácsköztársaság két, utóbb érvénytelennek, azaz nemlétezőnek nyilvánított alkotmánykísérletétől) nem volt kartális alkotmánya. A történeti alkotmány pedig sokáig a rendi jelleget magán viselő, a Szent István által kiadott törvényekre

⁵ Vö.: Jakab András: Alkotmánytervezet [<http://www.jak.ppke.hu/tanszek/alkotm/letolt/alkt.pdf>] , bevezető, 2. pont

is visszautaló, de alapvetően Werbőczy által megfogalmazott nemesi alkotmány volt. Hogy ennek számtalan olyan értékes eleme van, amelyre az Eseti Bizottság tagjai a koncepció megfogalmazásakor gondolhattak, vitán felül áll.

Történeti alkotmányunkban a nép (azaz a rendek) és az uralkodó közös hatalomgyakorlása, amit rendi dualizmusként ismerünk, feltétlen érték, hiszen a társadalmi szerződés középkori és kora-újkorai megjelenése, s ha úgy tetszik, a népszuverenitás, sőt, bizonyos fókig a korlátozott hatalomgyakorlás, a hatalommegosztás elvének előfutáraként is tekinthetünk rá. (A nemzet sem jogosult senkire teljhatalmat ruházni, s a rá visszaháramlott hatalommal is csak a Szent Korona-tan megsértése nélkül rendelkezhet.)

Történeti alkotmányunk volt az alapja a vis inertiae-nek, önálló államiságunk (jogrendszerünk) védelmezésének sokáig leghatékonyabb eszközének.

Történeti alkotmányunk az állami önállóság visszaszerzésének alapja volt akkor, amikor az 1790/91-es országgyűlés becikkelyezte, hogy Magyarország saját törvényei és törvényes szokásai (nem pedig az osztrák örökös tartományok jogszabályai) alapján kormányozandó, s hogy a császár nem (még magyar királyi minőségében sem) szabályozhat pátensekkel, a magyar országgyűlés (törvényhozás) megkerülésével.

Történeti alkotmányunk személyes szabadságra vonatkozó kitétele volt az alapja első felelős miniszterelnökünk védekezésének a császári csapatok általi letartóztatásakor, majd kihallgatásakor.

A történeti alkotmány tételei tették lehetővé 1861-ben az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban megvalósult ún. „magánjogi kiegyezést” is.

Azonban a történeti alkotmány értékeire és szerepére utalni a preambulumban mégiscsak történetietlen, és az alkotmánytörténet szempontjából – már csak a korábban említett, folyamatosan változó tartalma miatt is – értelmezhetetlen vállalkozás lenne. Arról nem is beszélve, hogy a történeti alkotmány sem volt rugalmas annyira, hogy minden helyzetben érvényesülhessen, és minden törvényhozási torzszüleménynek gátat vessen (pl. zsidótörvények). Joggal vetik fel, hogy „A történeti alkotmány, amikor nagyon kellett volna, nem védte meg a magyar állampolgárokat”⁶ – persze azt is hozzá kell tennünk, hogy erre abban a történelmi helyzetben a kartális alkotmány sem lett volna képes.

Igazán örömmel láttam a koncepcióban, hogy a preambulummal szemben már csak azt az elvárást támasztja, hogy „utaljon a Szent Koronára, mint a magyar államiság kifejezőjére.” Amikor ugyanis az alkotmányozási munkálatok elkezdődtek, még a Szent Korona-tan szerepelt a hírekben, mint megfogalmazandó tétel. 2010 őszén, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézete által szervezett konferencián Máthé Gábor is úgy fogalmazott, hogy „rövid, utaló megfogalmazással” igenis javasolja a Szent Korona-tan beemelését az alkotmányba. Ugyanakkor maga is arról beszélt, hogy a Szent Korona-tan egyfajta véd- és dacszövetség volt az idegen uralkodó ellenében.

A Szent Korona-tannak a jelenlegi alkotmányba emelése véleményem szerint hiba volna, hiszen a Szent Korona-tanban alapvetően a rendi államszemlélet jelenik meg, azon belül is az ország rendjeinek, elsősorban a nemesi rendnek az egysége és ellenállási joga. Ékesen példázza ezt az a – a Szent Korona-eszmével kapcsolatosan elsőként Eckhart által idézett, és manapság is sokszor fel-felbukkanó, 1390-es, Zsigmond király által kiadott oklevél, amelyben Péter comest azért jutalmazza meg, mert a Szent Koronához való hűségében fegyverrel vonult a koronára, azaz Magyarországra fegyveresen támadó uralkodó ellen. A tan (és mítosza) fennállásának századai alatt a Szent korona-eszmének mindvégig ez volt a lényege: a magyar nép egységének kifejezése az *idegen* (sokáig Habsburg) uralkodóval szemben. A XXI. században azonban nem szükséges a tan a nemzetegységnek valami *ellen* történő kifejezésére. Sőt, ha sarkítjuk: mi ellen is kellene fellépni? A hatalom gyakorlóit (azaz

---

⁶ Tóth Gábor Attila: Az új alkotmány preambuluma: előszó vagy seregszemle, in: Szuverén 2010. 12. 20.

a demokratikusan választott országgyűlés és a többség bizalmát élvező kormány, a „felelős ministerium” jelenlegi utódja) ellen? Hiszen végiggondolni is képtelenség! Nyilván nem lehet ilyen megfontolással alkotmányozni!

Fenntartom tehát, hogy a Szent Koronára való utalásnak is – amennyiben ez szerepelni fog az alkotmányban – az államalapítás tényére kell szorítkoznia.

Végül a Szabályozási Elveknek már csak egyetlen történeti előírása van a preambulum tekintetében: hogy „említse kiemelkedő szabadságmozgalmainkat is.” Azt gondolom, a fentiek fényében – különös tekintettel arra, hogy én igen rövid preambulomot képelek elfogadhatónak, a már említett horvát példától is óvakodva – nem kell különösebben megindokolni, miért nem tartanám kívánatosnak az alkotmányban szabadságmozgalmaink felsorolását. Ha ugyanis mindent fel kívánunk sorolni, a horvát csapdába esünk (csak épp mi nem kezdhethetünk a VII. századdal), és menthetetlenül tankönyvvé, történelemkönyvvé válik az alkotmány. Nem méltó az alaptörvényhez az ilyen stílus. Ha viszont – a koncepcióban adott instrukcióknak megfelelően – csak jeleznénk az említett „kiemelkedő” szabadságmozgalmakat, esetleg a francia alkotmányban követett utaló módszer hibáját követjük el, és bizonytalanná, emiatt súlytalanabbá válik alkotmányszövegünk. Egyik sem volna kívánatos, ezért ezt a felhívást mindenképp mellőzendőnek tartom. (Egyébként pedig melyek is volnának „kiemelkedő” szabadságküzdelmek? 1848 és 1956 emlegetése uralja a közbeszédet. Meggyőződésem, hogy e két meghatározó történelmi esemény már most is méltó helyen van a koncepcióban: a nemzeti ünnepek felsorolása körében ott szerepelnek. De – ha már a történeti hűségnek vagyunk – 1848 helyett helyesebb volna inkább 1849-et említeni a Függetlenségi Nyilatkozat okán, és emellett Dózsa, Bocskai, Thököly, Rákóczi is helyet kap? És 1989, amelyre az oly gyakran idézett lengyel alkotmány hivatkozik, kimaradna? Ez utóbbiban megítélésem szerint politikai csapda is volna: egy ilyen felsorolás, ha kimarad belőle 1989 (mert tagadni akarja, hogy a jogállami fordulat azzal valósult meg), azt is jelenti, hogy az alkotmányozó hatalom szakít azzal az alkotmánnyal, jogállami berendezkedéssel, amely kibontakozásának 1989 volt a kezdő dátuma, és amelyben a mai kormánypártok tagjai is aktív szerepet vállaltak.

Végezetül hadd érintsek egy utolsó kérdést: az alkotmányozási időt. Kétségtelenül igaz, hogy ez nem feltétlenül fontos kérdés, hiszen rövid idő alatt megszüvegezett alkotmányt is igazolhat az utóbb eltelt idő, és hosszas előkészítés után megszületett szöveg sem mindig képes szervesülni és megfelelően befolyásolni a társadalmi folyamatokat. Valóban, de a gyors alkotmányozásra a magyar alkotmánytörténetben mindig csak forradalmi időszakban volt példa. Ilyen volt 1848-ban is (legalábbis törvényekkel megvívott forradalom). Ám ekkor is igen kompromisszumos szabályozás született – ráadásul a működőképességét részben fel sem lehetett mérni, hiszen érvényesülését megakadályozta a neoabszolútizmus, a kiegyezés után pedig 1848 alkotmánya már megváltozott formában volt jelen. Gyors (és sikertelen) alkotmányozásra ellenben jó példa a tanácsköztársaság két alkotmánya. Ráadásul a gyors alkotmányozás jelenleg nem is szükséges. Ha pedig nincs kényszer, nincs szükség, akkor helyesebb óvatos duhajnak lenni, hogy ne érhesse az a vád a jelenleg folyó alkotmányozást, amelyet már olyanok is emlegetnek, akik az alkotmányozásnak egyébként hívei (pl. Zlinszky János), hogy fennáll a veszélye a „galoppozó alkotmányozásnak.” Márpedig a galopp veszélyes lósport: a ló rohan, néha ide-oda csapódik és – megbotlik.

III.

Mindezek kiemelése mellett fontos megemlíteni azt, amit a legelején is hangsúlyoztam: nem vitatott, sőt, kívánatos, hogy mindezek az ismeretek, értékek eljussanak, és valóban közelebb kerüljenek Magyarországnak állampolgáraihoz, mint amennyire most ismerik és elismerik ezeket az emberek. De e nemes eszmények átültetéséhez nem az alkotmány a megfelelő eszköz. Az

oktatásnak és a nevelésnek kell ezeket az ismereteket és értékeket közvetíteniük, átadniuk a felnőtt és felnövő nemzedékeknek. Ehhez pedig időre van szükség. Az alkotmány ezt követően már a maga tömör, utaló megfogalmazásaival is célt fog érni, és tekintélyt fog szerezni. De az alkotmány, semmilyen alkotmány sem képes a nevelés helyébe lépni.